

Ἡ συμβολὴ τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο τῆς Πατρολογίας

Ἀναστασίου Γ. Μαρά*

1. Εἰσαγωγή

Ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τοῦ τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία συνδέθηκε μὲ τὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος καὶ συγκεκριμένα μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο. Ὁ τελευταῖος ἦταν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περιοδικοῦ Νέα Σιών τῶν Ἱεροσολύμων, κυριώτατος συνεργάτης τῶν περιοδικῶν Πάνταῖνος καὶ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τῆς Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἱεροῦ Πολυκάρπου Σμύρνης, τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κήρυκος τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ τῆς –βραχύβιας– Καινῆς Διδαχῆς τῶν Ἀθηνῶν¹. Παρ’ ὅλα αὐτά, ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ δὲν ὑπῆρχε κάποιο μόνιμο ἐπιστημονικὸ θεολογικὸ περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα, γεγονὸς ποὺ ἐπесήμανε στὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία ὁ πρῶτος διευθυντὴς του, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γρηγόριος Παπαμιχαήλ². Ἔτσι ὁ Χρυσόστομος, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάδειξή του σὲ Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν, εἰσηγήθηκε στὴν Ἱερὰ Σύνοδο καὶ πέτυχε τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία³. Σκοπὸς του ἦταν νὰ καταστεῖ τὸ σημαντικώτερο ἐπιστημονικὸ θεολογικὸ περιοδικὸ τῆς

* Ὁ Ἀναστάσιος Γ. Μαρᾶς εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας, μέλος Ε.ΔΙ.Π. τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ μέλος Σ.Ε.Π. τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου.
1. Παν. Ἰω. Μπρατσιώτης, «Μιὰ τεσσαρακονταετία (1923-1963)», Θεολογία 40, 1-4 (1969), σσ. 16-17.

2. Γρ. Παπαμιχαήλ, «Θεολογία», Θεολογία 1, 1 (1923), σ. 5.

3. Ἀρχιεπ. Χρυσόστομος (Παπαδόπουλος), Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος: Ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1934, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 32000, σ. 254. Γιὰ τὰ γεγονότα τῆς ἀνάδειξης καὶ ποιμαντορίας τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν βλ. Ἀναστ. Γ. Μαρᾶς, Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία: Ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως σήμερα, ἐκδ. Ἀντ. Ν. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 82-83.

Ὁρθοδοξίας, τόσο τῆς ἐλληνόφωνης ὅσο καὶ τῆς ἀλλόγλωσσης. Ὑπ’ αὐτὲς τὶς συνθήκες, ἡ Θεολογία ἰδρύθηκε τῇ 10ῃ Μαρτίου 1923. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β’ Παγκοσμίου Πολέμου τὸ περιοδικὸ διέκοψε τὴν ἐκδοσὴ του γιὰ νὰ ἐπανεκδοθεῖ τὸ 1946 ἢ, κατὰ τὸν Παν. Μπρατσιώτη, τὸ 1948⁴.

Ἀναντιλέκτως, ἀπὸ τὸ 1923 ἕως σήμερα, τὸ περιοδικὸ Θεολογία ἀπετέλεσε φυτώριο θεολογικῆς ἔρευνας καὶ προβολῆς τῆς θεολογικῆς σκέψεως. Εἰδικώτερα, μεταξὺ ἄλλων, προέβαλε τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Γραμματεία καὶ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴν κατανόηση τοῦ πατερικοῦ ὑποβάθρου τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας, καθὼς πολλὰ ἀπὸ τὰ ἄρθρα του εἶχαν ὡς θέμα τους τὴ μελέτη τῶν Πατέρων καὶ τῆς θεολογικῆς σκέψεώς τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, τὰ ἐν λόγῳ ἄρθρα ἦταν ἄμεσα συνδεδεμένα μὲ τὴν Πατρολογία, ἡ ὁποία στὴν κύρια ἐννοία της σημαίνει τὸν κλάδο ἢ τὸ μάθημα τῆς Θεολογίας ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ μελέτη τοῦ βίου, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων Πατέρων, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Ἐκκλησίας ὡς τὸ 1453⁵.

Γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴ σημασία τοῦ περιοδικοῦ ἔχουν δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ὀρισμένα κείμενα⁶. Παρ’ ὅλα αὐτά, ἡ ἱστορία καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ περιοδικοῦ στὴν ἐπιστῆμὴ τῆς Θεολογίας καὶ τὰ ἐπὶ μέρους γνωστικὰ ἀντικείμενά της, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲν ἔχουν μελετηθεῖ ἐπαρκῶς ἕως σήμερα. Ἐχοντας αὐτὰ ὑπ’ ὄψιν, μέσα ἀπὸ τὴν πραγμάτευση τοῦ θεματός μας θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναλύσουμε καὶ νὰ ἀναδείξουμε τὴν –ἀναντιλέκτως– σημαντικώτατη συμβολὴ τοῦ

4. Ὁ τόμος ΙΗ’ ἀναφέρει ὡς χρονολογία ἐκδόσεώς του τὸ 1940· βλ. Χρύσανθος (Φιλιππίδης), «Πρόλογος», Θεολογία 19, 1-2 (1940), σσ. 3. Παρ’ ὅλα αὐτά, κατὰ τὸν Ἀνεστίδην ἐκδόθηκε στίς 18/10/1946, βλ. Ἀδ. Στ. Ἀνεστίδης, «Εἰσαγωγικά», στό: Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριοι τόμων Α (1923)-Ε (1989), ἐκδ. Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1998, σ. 13. Ἀντίθετα, κατὰ τὸν Μπρατσιώτη ὁ ἐν λόγῳ τόμος ἐκδόθηκε τὸ 1948, βλ. Παν. Ἰω. Μπρατσιώτης, «Μιὰ τεσσαρακονταετία (1923-1963)», Θεολογία 40, 1 (1969), σ. 18.

5. «Πατρολογία», στό: Ἰω. Ἐ. Στεφανῆς, Ἁγία καὶ βέβηλα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς: Ἑρμηνευτικὸ λεξικὸ θρησκευτικῆς ὀρολογίας, ἐκδ. Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν/Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2020, σ. 714.

6. Ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπιλεκτικὰ παραθέτουμε τά: Ἀδ. Στ. Ἀνεστίδης, «Εἰσαγωγικά», στό: Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριοι..., ὁ.π., σσ. 11-21· Παν. Ἰω. Μπρατσιώτης, «Μιὰ τεσσαρακονταετία (1923-1963)», Θεολογία 40, 1 (1969), σσ. 16-18.

περιοδικού *Θεολογία* στο γνωστικό αντικείμενο της Πατρολογίας. Θεωρούμε ότι το έργο μας είναι σχετικά «εύκολο», καθώς ακόμη και ἡ ἀπλή μελέτη τῶν περιεχομένων τῶν τόμων τοῦ περιοδικοῦ ἀρκεῖ γιὰ νὰ τεκμηριωθεῖ ὁ παραπάνω ἰσχυρισμός μας.

2. Οἱ πατρολόγοι

2.1 Ἑλληνες

Ἡ συμβολὴ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* στὴν Πατρολογία καθίσταται ἐμφανὲς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι ἔχουν δημοσιεύσει ἄρθρα τους σὲ αὐτό. Διατρέχοντας τὸν κίνδυνο νὰ ἀδικήσουμε σημαντικοὺς ἐπιστήμονες τοῦ χώρου, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναφερθοῦμε συνοπτικὰ στοὺς σημαντικώτερους Ἑλληνες πατρολόγους, οἱ ὅποιοι δημοσίευσαν κείμενά τους στὸ περιοδικὸ *Θεολογία*. Θὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸν Δημ. Σ. Μπαλάνο (1878-1959), ὁ ὅποιος διετέλεσε μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο τῆς Πατρολογίας καὶ Ἑρμηνείας τῶν Πατέρων⁷. Ὁ Δημ. Μπαλάνος δημοσίευσε μία μελέτη του στὸν πρῶτο τόμο τῆς *Θεολογίας*⁸.

Ὁ Κωνσταντῖνος Γ. Μπόνης (1905-1990), διετέλεσε καὶ αὐτὸς μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ Καθηγητὴς στὰ Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας καὶ τῆς Πατρολογίας καὶ Ἑρμηνείας τῶν Πατέρων ἀντίστοιχα⁹. Ὁ ἴδιος ἦταν καὶ ὁ δεύτερος διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* (1968-1982). Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐκδοτικὲς προσπάθειές του ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς *Θεολογίας*, στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα στὴ συνέχεια, δημοσίευσε στὸ περιοδικὸ 29 μελέτες του τὴν περίοδο μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1938-1989¹⁰.

7. Γιὰ τὸν βίο καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μπαλάνου βλ. Ἀντ. Νάσιος, «Μπαλάνος, Δημήτριος», *Μεγάλὴ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (2014), σσ. 404-405.

8. Δημ. Σ. Μπαλάνος, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκούργος (1827-1875)», *Θεολογία* 1, 1-2 (1923), σσ. 41-67 καὶ 180-217.

9. Γιὰ τὸν βίο καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μπόνη, βλ. Ἀντ. Νάσιος, «Μπόνης, Κωνσταντῖνος», *Μεγάλὴ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (2014), σσ. 414-415.

10. Γιὰ τὰ στοιχεῖα τῶν ἐν λόγῳ μελετῶν, βλ. Ἀδ. Στ. Ἀνεστίδης, *Θεολογία. Ἐπιστημονικόν*

Όμως στο περιοδικό *Θεολογία* δημοσίευσαν και οι –κατά πολλούς κορυφαίοι Έλληνες πατρολόγοι– Παν. Χρήστου και Στ. Παπαδόπουλος. Ο Παν. Κ. Χρήστου (1917-1995), διετέλεσε Καθηγητής της Έκκλησιαστικής Γραμματολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης¹¹. Ο Παν. Χρήστου, παρά την προτίμησή του στα έπιστημονικά περιοδικά της Θεσσαλονίκης, δημοσίευσε δύο μελέτες του στο περιοδικό *Θεολογία*¹². Ο Στ. Γ. Παπαδόπουλος (1933-2012) διετέλεσε Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών στο γνωστικό αντικείμενο Πατρολογία μετ' αναγνώσεως πατερικών έργων¹³. Έως την σχετικά πρόσφατη έκδημία του δημοσίευσε ένδεκα μελέτες, εκ των οποίων οι έννέα ήταν άμιγώς πατρολογικού περιεχομένου¹⁴.

Ο Χρ. Κρικώνης (1934-2020) διετέλεσε Καθηγητής της Έκκλησιαστικής Γραμματολογίας-Πατρολογίας και Έρμηνείας Πατερικών Κειμένων του Τμήματος Ποιμαντικής Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹⁵. Ο Χρ. Κρικώνης δημοσίευσε στο περιοδικό *Θεολογία* τέσσερις μελέτες του¹⁶.

περιοδικόν έκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: *Εύρετήριον...*, *ό.π.*, σσ. 73-75.

11. Για τη ζωή και τα έργα του Παν. Κ. Χρήστου, βλ. Παν. Χ. Δημητρόπουλος, «Χρήστου, Παναγιώτης», *Θρησκευτική και Ήθική Εγκυκλοπαίδεια* 12 (1968), σσ. 167-169.

12. Παν. Κ. Χρήστου, «Η προέλευσις των εν ταῖς Πράξεσι των Ἀποστόλων λόγων», *Θεολογία* 24, 1 (1953), σσ. 94-116· ὁ ἴδιος, «Ζωὴ ἀληθινὴ κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου», *Θεολογία* 21, 4 (1950), σσ. 618-637 καὶ 22, 1 (1951), σσ. 82-107.

13. Για τη ζωή και τα έργα του Στ. Παπαδόπουλου, βλ. Αντ. Νάσιος, «Παπαδόπουλος, Στυλιανός», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Εγκυκλοπαίδεια* 12 (2015), σσ. 167-168.

14. Για τα στοιχεία των πέντε πρώτων μελετών βλ. Ἀδ. Στ. Ἀνεστίδης (ἐπιμ.), *Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν έκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εύρετήριον...*, *ό.π.*, σσ. 83-84. Οἱ λοιπὲς εἶναι οἱ: 1. «Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος. Ἱεροκήρυκας καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ “κεκρυμμένου βάρους” τῆς Γραφῆς», *Θεολογία* 68, 1-2 (1997), σσ. 134-170· 2. «Ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας θεολογεῖ ἐρμηνεύοντας καὶ ἐρμηνεύει θεολογώντας», *Θεολογία* 74, 2 (2003), σσ. 463-523· 3. «Θεόδωρος Μοφουεστίας (π. 352/3-428)», *Θεολογία* 75, 2 (2004), σσ. 543-590· 4. «Θεοδώρητος Κύρου (+) 460», *Θεολογία* 77, 1 (2006), σσ. 103-163· 5. «Αὐγουστίνος Ἰππῶνος († 430): Ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας τῆς Δύσεως», *Θεολογία* 79, 2 (2008), σσ. 459-525· 6. «Ἀναφορὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου γιὰ τὸν ρεαλισμὸ τῆς θ. Εὐχαριστίας καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς ἱ. Ἐξομολογήσεως», *Θεολογία* 82, 1 (2011), σσ. 47-64.

15. Για τη ζωή και τα έργα του Χρ. Κρικώνη, βλ. Δημ. Ἰ. Τσιανικλίδης, «Μνήμη Χρίστου Θ. Κρικώνη», *Θεολογία* 91, 3 (2020), σσ. 287 κ.έ. Βλ. ἐπίσης Κων. Μπελέζος, «Κρικώνης, Χρῖστος Θ.», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Εγκυκλοπαίδεια* 10 (2013), σσ. 297.

16. Πρόκειται γιὰ τὶς μελέτες: 1. «Ἡ ἀτομικὴ μελέτη (κατ' ἰδίαν ἀνάγνωσις) καὶ χρῆσις

Σημαντικοί είναι και οι σχετικώς προσφάτως θανόντες Έλληνες συγγραφείς. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται και ο Εὐάγ. Θεοδώρου (1921-2018), ο οποίος διετέλεσε Καθηγητής στη Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν¹⁷. Ἄν και δὲν δίδαξε ποτὲ Πατρολογία ἢ κάποιο συναφὲς ἀντικείμενο, ἡ παρουσία του στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἰδιαίτερος πλθωρική μὲ 32 μελέτες, ἐννέα ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι πατρολογικοῦ περιεχομένου¹⁸. Ὁ Ἡλ. Δ. Μουτσούλας (1934-2014), ὅπως και ὁ Στ. Παπαδόπουλος, διετέλεσε και αὐτὸς Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο Πατρολογία μετ' ἀναγνώσεως πατερικῶν ἔργων¹⁹, ἐνῶ δημοσίευσε και αὐτὸς ἑνδεκα μελέτες στὴ Θεολογία²⁰.

Στοὺς ἐν ζῳῇ σημαντικοὺς ἐπιστήμονες περιλαμβάνεται και ὁ Μητροπολίτης Μεσσηνίας, Χρυσόστομος Σαββάτος (1961-)²¹. Ὁ τελευταῖος, ἄν

τῆς Ἀγίας Γραφῆς κατὰ τοὺς Καππαδόκες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 85, 2 (2014), σσ. 317-338· 2. «Ἡ θεολογικὴ σημασία και ἀξιολόγηση τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰδικὰ κατὰ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 81, 3 (2010), σσ. 29-43· 3. «Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς τιμῆς και προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων και οἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἔναντι τῆς Εἰκονομαχίας», *Θεολογία* 67, 1 (1996), σσ. 58-108· 4. „Die Entwicklung des Gottesbegriffes bei Schelling“, *Θεολογία* 34, 3 (1963), σσ. 390-411 και 35, 1-4 (1964), σσ. 124-146, 305-318, 442-459, 628-645.

17. Γιὰ τὴ ζῳή και τὰ ἔργα τοῦ Εὐάγ. Θεοδώρου βλ. Κων. Μπελέζος, «Θεοδώρου, Εὐάγγελος», *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ* 8 (2013), σσ. 163-164.

18. Γιὰ τὰ στοιχεῖα τῶν εἴκοσι ἐπτὰ πρώτων μελετῶν βλ. Ἀδ. Στ. Ἀνεστίδης (ἐπιμ.), *Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριον...*, ὁ.π., σσ. 53-54. Οἱ λοιπὲς εἶναι οἱ: 1. «Τί θὰ ἔλεγεν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος γιὰ τοὺς σημερινοὺς Οἰκουμενικοὺς διαλόγους», *Θεολογία* 79, 1 (2008), σσ. 5-22· 2. «Ἡ οἰκολογικὴ εὐαισθησία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων», *Θεολογία* 72, 1 (2001), σσ. 7-29· 3. «Ἡ Αἰσθητικὴ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τοῦ Μεγάλου», *Θεολογία* 66, 3 (1995), σσ. 385-413· 4. «Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες και τὸν ἅγιον Αὐγουστῖνο», *Θεολογία* 65, 4 (1994), σσ. 625-658· 5. «Τὸ ὁδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας ἐξ ἐπόψεως Λειτουργικῆς (Β')», *Θεολογία* 61, 1-2 (1990), σσ. 120-143.

19. Ἀντ. Νάσιος, «Μουτσούλας, Ἡλίας», *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ* 11 (2014), σσ. 401-402.

20. Γιὰ τὰ στοιχεῖα τῶν ἑξὶ πρώτων μελετῶν, βλ. Ἀδ. Στ. Ἀνεστίδης (ἐπιμ.), *Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριον...*, ὁ.π., σ. 72. Ἐπίσης, δημοσίευσε τήν: «Henri de Lubac, (1896-1991)», *Θεολογία* 63, 1 (1992), σσ. 176-180. Τὰ στοιχεῖα τῶν λοιπῶν, ποὺ ἀναφέρονται σὲ Διεθνή Πατρολογικὰ Συνέδρια, παρατίθενται σὲ ὑποενότητα ποὺ ἀκολουθεῖ.

21. Γιὰ τὴ ζῳή και τὰ ἔργα τοῦ Μητρ. Χρυσοστόμου βλ. π. Θεόκλητος Λαμπρινάκος, «Χρυσόστομος ὁ Σαββάτος, μητρ. Μεσσηνίας (2007)», *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ*

καὶ σήμερα εἶναι Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας Δογμάτων καὶ Συμβολικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οἱ μεταπτυχιακὲς σπουδές του, τὸ ἀρχικὸ ἀντικείμενό του στὴ Θεολογικὴ Σχολή, ἀλλὰ καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς μελέτες του τὸν κατατάσσουν μεταξὺ τῶν θεραπόντων τῆς Πατρολογίας. Μεταξὺ τῶν πατρολογικῶν κειμένων του περιλαμβάνονται καὶ πέντε μελέτες ποὺ δημοσίευσε στὸ περιοδικὸ *Θεολογία*²².

2.2 Ξένοι

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες ἐπιστήμονες, σημαντικοὶ εἶναι καὶ οἱ ξένοι πατρολόγοι, οἱ ὅποιοι δημοσίευσαν μελέτες τους στὸ περιοδικὸ *Θεολογία*. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ἓνας σύγχρονος ὄσιος, ὁ Ἰουστίνος Πόποβιτς (1894-1979)²³. Συγκεκριμένα, ἡ *Θεολογία* δημοσίευσε μία μελέτη του, σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ –μετέπειτα Ἐπισκόπου Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης– Ἀθανασίου Γιέβτιτς (1938-2021)²⁴.

Ἐγκυκλοπαίδεια 12 (2015), σσ. 579-581.

22. Πρόκειται γιὰ τὶς ἀκόλουθες μελέτες: 1. «Ὁ ἀνέκδοτος “Ἀντιρρητικὸς κατὰ Βέκκου” λόγος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Β΄ τοῦ Κυπρίου καὶ τὸ “Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος” ἔργο του», *Θεολογία* 74, 1 (2003), σσ. 153-197· 2. «Συζητήσεις στὸ ΙΓ αἰῶνα γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς φράσης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ “καὶ προβολεὺς διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος”», *Θεολογία* 68, 1-2 (1997), σσ. 197-211· 3. «Χρήσις καὶ “παράχρησις” χωρίων τοῦ Μεγ. Βασιλείου εἰς τὰς συζητήσεις περὶ *filioque*», *Θεολογία* 67, 1 (1996), σσ. 157-174· 4. «Ἀναφορὲς κατὰ τὸν ΙΓ αἰῶνα στὸ Βυζάντιο γιὰ ἀλλοιώσεις ἔργων καὶ χωρίων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης», *Θεολογία* 66, 1 (1995), σσ. 112-126· 5. «Ἡ τριαδολογικὴ ὁρολογία τοῦ Ἱππολύτου Ρώμης καὶ τὸ θεολογικὸ περιεχόμενο αὐτῆς», *Θεολογία* 61, 4 (1990), σσ. 698-712. Σὲ αὐτὲς θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὴν εἰσήγησή του στὸ Β΄ Διεθνὲς Συνέδριο τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* (Τρίτη 30 Σεπτεμβρίου 2025), μὲ τίτλο «Τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τὸ ἀνθρωποεἶδωλο τῆς τεχνολογίας», ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε στοὺς τόμους τῶν πρακτικῶν τοῦ συνεδρίου ποὺ ἐκδόθηκαν ὡς τόμοι τοῦ περιοδικοῦ.

23. Γιὰ τὸν βίο καὶ τὰ ἔργα τοῦ ὁσίου Ἰουστίνου Πόποβιτς, βλ. Ἀθ. Γιέβτιτς, *Ὅσιος Ἰουστίνος Πόποβιτς: Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, μετάφρ. Γ. Ἰω. Ἀβραμόπουλος, ἐπαυξ. ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2023. Βλ. ἐπίσης Ἰω. Καρμίρης, «Πόποβιτς, Ἰουστίνος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 10 (1968), σσ. 548-549.

24. Ἰουστίνος Πόποβιτς, «Ἡ γνωσιολογία τοῦ Ἁγίου Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου», μετάφρ. Ἀθ. Γιέβτιτς, *Θεολογία* 38, 3 (1967), σσ. 386-407.

Άλλα και ή θεολογική σκέψη της Όρθόδοξης Ρουμανίας είναι παροῦσα με μελέτη του J. Coman (1902-1987)²⁵, άλλα και με μελέτες άλλων Ρουμάνων πατρολόγων. Τη μη έλληνόφωνη Όρθόδοξη θεολογική σκέψη αντιπροσωπεύει στο περιοδικό και ό π. J. Meyendorff (1926-1992)²⁶. Ό τελευταίος διετέλεσε Καθηγητής Έκκλησιαστικής Ιστορίας και Πατρολογίας στο Ίνστιτουτο Αγίου Σεργίου Παρισίων και στη Θεολογική Σχολή του Αγίου Βλαδιμήρου στη Νέα Υόρκη, ενώ δημοσίευσε δύο μελέτες του στη Θεολογία²⁷. Από τους έν ζωή έπιστήμονες θα αναφέρουμε, ένδεικτικά και έπιλεκτικά, τον Paul Gavrilyuk. Ό τελευταίος είναι ειδικός στους Έλληνες Πατέρες και κατέχει την έδρα «Άκινάτη στη Θεολογία και Φιλοσοφία» στο Πανεπιστήμιο St. Thomas (Minnesota), ενώ έχει δημοσιεύσει μία μελέτη του στο περιοδικό Θεολογία²⁸.

Μεταξύ τών θεολόγων που δημοσίευσαν πατρολογικές μελέτες στη Θεολογία είναι και ό D. Balfour (1903-1989)²⁹. Τό έν λόγω πρόσωπο είναι άμφιλεγόμενο, καθώς έζησε μία ιδιαίτερα ταραχώδη και πολυκύμαντη ζωή³⁰. Παρ' όλα αυτά έγινε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου

25. Για τή ζωή του Jean G. Coman, βλ. «Coman, Jean G.»: <https://www.idref.fr/059544279>, [05.02.2025]. Η μελέτη του τελευταίου είναι ή: «Esprit critique dans la littérature patristique», Θεολογία 44, 1-2 (1973), σσ. 263-277.

26. Για τή ζωή και τὰ έργα του J. Meyendorff, βλ. Άντ. Μπικάκης, «Μέγεντορφ, Ίωάννης», Μεγάλη Όρθόδοξη Χριστιανική Έγκυκλοπαίδεια 11 (2014), σ. 297.

27. Πρόκειται για τις ακόλουθες μελέτες: 1. «Une lettre inédite de Grégoire Palamas à Akindynos», Θεολογία 24, 4 (1953), σσ. 557-582· 2. «L'origine de la controverse Palamite: La première lettre de Palamas à Akindynos», Θεολογία 25, 4 (1954), σσ. 602-613 και 26, 1 (1955), σσ. 77-90.

28. P. Gavrilyuk, "Three Twentieth-Century Retrievals of Patristic Theology: Georges Florovsky, Vladimir Lossky, and Alexander Schmemmann", Θεολογία 95, 1 (2024), σσ. 85-94.

29. Για τον D. Balfour, βλ. Kallistos Ware, "Obituary David Balfour (1903-89)", στο: Archimandrite Sophrony (Sakharov) (έπιμ.), *Striving for Knowledge of God. Correspondence with David Balfour*, Stavropegic Monastery of St. John the Baptist, Essex 2016, σσ. 9-24.

30. Ό David Balfour (1903-1989) γεννήθηκε και μεγάλωσε ως Άγγλικανός, για να μεταστραφεί άρχικά στον Ρωμαιοκαθολικισμό και στη συνέχεια στην Όρθοδοξία. Στην πορεία τής ζωής του μόνασε στο Άγιον Όρος, ύπηρέτησε στις Βρετανικές Μυστικές Υπηρεσίες με τον βαθμό του ταγματάρχη και άργότερα παντρεύθηκε, για να άποκτήσει μία κόρη, βλ. Nic. Fennell, *David Balfour. An Englishman in the Eastern Orthodox Melting Pot*, https://www.academia.edu/35755540/DAVID_BALFOUR_AN_ENGLISHMAN_IN_THE_EASTERN_ORTHODOX_MELTING_POT, [06.01.2025].

τῆς Ὁξφόρδης, μὲ ἐπιβλέποντα τὸν Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστο Γουέαρ, καὶ δημοσίευσε πατρολογικὲς μελέτες σὲ διάφορα περιοδικά. Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνονται καὶ τρεῖς μελέτες στὸ περιοδικὸ *Θεολογία* μὲ θέμα τὸν Γρηγόριο τὸν Σιναΐτη³¹.

3. Τὸ Ἀρχεῖον περιοδικοῦ «Θεολογία»

Πέρα ἀπὸ τὰ πατρολογικῶν περιεχομένου ἄρθρα ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ *Θεολογία*, σημαντικὲς εἶναι καὶ οἱ ἐκδοτικὲς σειρές, οἱ ὁποῖες ἐκδόθηκαν ὡς παραρτήματα τοῦ περιοδικοῦ. Ὁ δεύτερος διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ, Καθηγητὴς Κων. Γ. Μπόνης, προσπάθησε νὰ ἀξιοποιήσει τὶς ἐπιστημονικὲς καὶ οἰκονομικὲς δυνατότητες τοῦ περιοδικοῦ, διευρύνοντας τὴν παρουσία του στὸν χῶρο τῶν ἐκδόσεων³². Πιθανότατα, ἡ ὅλη προσπάθεια νὰ ξεκίνησε κατὰ μίμηση μιᾶς ἀντίστοιχης προσπάθειας τοῦ περιοδικοῦ *Ἐκκλησία*, τὸ ὁποῖο μὲ διευθυντὴ του τὸν Θεοδόσιο Κ. Σπεράντζα εἶχε προχωρήσει στὴν ἐκδοση μιᾶς σειρᾶς αὐτοτελῶν κειμένων στὴν καθομιλουμένη γλῶσσα, μὲ σκοπὸ τὸν καταρτισμὸ τῶν πιστῶν καὶ τῶν κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος³³. Στὴν προοπτικὴ αὐτή, στὰ 1974 ξεκίνησε ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* ἡ αὐτοτελὴς ἐκδοτικὴ σειρὰ *Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ «Θεολογία»*.

31. D. Balfour, "Saint Gregory the Sinaite: Discourse on the Transfiguration. First critical edition, with English translation and commentary", *Θεολογία* 52, 4 (1981), σσ. 631-681· D. Balfour, "Sant Gregory of Sinai's life story and spiritual profile", *Θεολογία* 53, 1 (1982), σσ. 30-62· D. Balfour, "The works of Gregory the Sinaite", *Θεολογία* 54, 1 (1983), σσ. 153-183.

32. Ἄν καὶ ἡ θητεία τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ, πρώτου διευθυντοῦ τοῦ περιοδικοῦ, ὁλοκληρώθηκε τὸ 1939, ὁ Κων. Μπόνης ξεκίνησε τὴ δική του θητεία τὸ 1968, τὴν ὁποία ὁλοκλήρωσε τὸ 1982. Στὸ μεσοδιάστημα (1940-1967) τὸ περιοδικὸ διευθυνόταν συλλογικὰ ἀπὸ ἐπιτροπή.

33. Ὁ λογοτέχνης Θεοδόσιος Σπεράντζας ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ *Ἐκκλησία* ἀπὸ τὸ 1956 ἕως τὸ 1968, ὅταν τὸν διαδέχθηκε ὁ Καθηγητὴς Κων. Γ. Μπόνης. Ὁ Σπεράντζας ἔδωσε προτεραιότητα στὴν ἀξιοποίηση καὶ προβολὴ τῶν θησαυρῶν τῆς Ὁρθόδοξης παραδόσεως, μὲ τὴ δημοσίευση κειμένων γνωστῶν νεοελλήνων λογοτεχνῶν (Φ. Κόντογλου, Ἀ. Καραντώνη, Κ. Μπασιτῆ, Β. Ἡλιάδης, Π. Γλέζου, Κλ. Παράσχου κ.ἄ.) καὶ ἐπέτρεψε τὴ χρῆση τῆς δημοτικῆς γλῶσσας στὰ δημοσιευόμενα κείμενα.

Στὴν ἐν λόγῳ σειρὰ ἐκδόθηκαν μόλις δύο τόμοι, ἀμφότεροι τοῦ Κων. Μπόνη. Προφανῶς, ὁ τελευταῖος θέλησε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν νὰ στηρίξει ἔμπρακτα τὴν ἑναρξὴ αὐτῆς τῆς ἐκδοτικῆς σειρᾶς, εὐελπιστώντας ὅτι στὴ συνέχεια θὰ περιλαμβάνονταν σὲ αὐτὴν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς μελέτες ἦταν τῆς εἰδικότητάς του, δηλαδὴ πατρολογικῆς. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς φέρει τὸν τίτλο *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν* (96-325 μ.Χ.) καὶ ἀποτελεῖ, ὅπως γίνεται ἀντιληπτὸ καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο της, μία εὐρεῖα εἰσαγωγὴ 395 σελίδων στὸ γνωστὸ ἀντικείμενο τῆς Πατρολογίας³⁴. Ταυτόχρονα, ἀποτελεῖ καὶ μία συνοπτικὴ παρουσίαση ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τόσο τῆς Ἀνατολῆς ὅσο καὶ τῆς Δύσεως, ἕως τὸ 325.

Ἡ δευτέρη μελέτη τῆς σειρᾶς δημοσιεύθηκε τρία χρόνια ἀργότερα καὶ εἶναι αἰσθητὰ πιὸ ὀγκώδης ἀπὸ τὴν πρώτη. Πράγματι, στὸ πρῶτο μέρος της περιλαμβάνει 127 σελίδες μὲ ἑλληνικὴ ἀρίθμηση, στὴν ὁποία παρατίθενται μικρὸς πρόλογος καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία, ἐνῶ ἀκολουθοῦν 453 σελίδες μὲ ἀραβικὴ ἀρίθμηση, στίς ὁποῖες ἀναλύονται ὁ βίος, τὰ ἔργα, οἱ θεολογικὲς ἀπόψεις καὶ ὅσα ἄλλα ζητήματα σχετίζονται μὲ τοὺς Ἀποστολικοὺς Πατέρες³⁵. Ἐνδιαφέρον προκαλεῖ ἡ συμπερίληψη στοὺς Ἀποστολικοὺς Πατέρες τοῦ Κοδράτου, καθὼς ὁ τελευταῖος συνήθως συνεξετάζεται μὲ τοὺς Ἀπολογητὰς³⁶. Ὅμως, ἀκόμη μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον στὴν ἐν λόγῳ μελέτη προκαλεῖ ἡ ἀναγραφὴ «πρῶτος τόμος». Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὑποδηλώνει τὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέα νὰ συμπληρώσει, σὲ μεταγενέστερο χρόνο, τὴν ἐξέταση καὶ παρουσίαση τῶν συγγραφέων τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας, δημιουργώντας μία δίτομη, ἂν ὄχι πολύτομη ἐκδοσι.

Ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς –ξεκάθαρα πατρολογικῆς– ἐκδοτικῆς σειρᾶς, ὡς παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*, ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς σημασίας, τὴν ὁποία ἔδινε καὶ δίνει τὸ περιοδικὸ γιὰ τὸ γνωστὸ ἀντικείμενο τῆς Πατρολογίας. Ταυτόχρονα, ἡ ἀξεπέραστη σημασία τῶν προαναφερθέντων ἔργων γιὰ τὴ μελέτη τῆς περιόδου τῆς Ὑστερης

34. Κων. Γ. Μπόνης, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν* (96-325 μ.Χ.), [Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ «Θεολογία» 1], ἐκδ. Περιοδικὸ Θεολογία, Ἀθήνα 1974.

35. Κων. Γ. Μπόνης, *Χριστιανικὴ Γραμματεία: Ὅτι φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων*, τ. 1, *Οἱ λεγόμενοι Ἀποστολικοὶ Πατέρες*, [Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ Θεολογία 2], ἐκδ. Περιοδικὸ Θεολογία, Ἀθήνα 1977.

36. Ὁ.π., σσ. 439-442.

Ἀρχαιότητας ἀποτελεῖ σαφῆ ἀπόδειξη τῆς συμβολῆς τοῦ περιοδικοῦ στὴ μελέτη τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας τῆς ἐν λόγῳ περιόδου. Δυστυχῶς, ἡ ἀντικατάσταση τοῦ Κων. Μπόνη στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* ἀπὸ τὸν Εὐάγγελο Θεοδώρου στὰ 1982 σήμανε τὸ τέλος, τόσο τῆς συνέχισης τῆς ἐν λόγῳ πατρολογικῆς σειρᾶς ὅσο καὶ τῆς ὅλης ἐκδοτικῆς προσπάθειας μὲ τίτλο *Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ «Θεολογία»*.

4. Ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία

Ὑπῆρξε καὶ μία δεύτερη ἐκδοτικὴ σειρά, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*. Αὐτὴ ἄρχισε νὰ σχεδιάζεται στὰ 1975, ὅταν τὸ *Bulletin analytique de bibliographie hellénique* ἀνέστειλε τὴν ἔκδοσή του, ἀφήνοντας χωρὶς καταγραφὴ τὴν ἐθνικὴ βιβλιογραφικὴ παραγωγή³⁷. Ὑπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, ὁ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ, Καθηγητὴς Κων. Γ. Μπόνης, κατανόησε τὸ βιβλιογραφικὸ κενὸ ποὺ δημιουργήθηκε καὶ προγραμματίισε τὴν ἔκδοση μιᾶς θεολογικῆς βιβλιογραφίας, εὐρύτερης καὶ πληρέστερης ἀπὸ ἐκείνη ποὺ τὸ περιοδικὸ περιελάμβανε ἤδη στὶς σελίδες του. Ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἐν λόγῳ σειρᾶς, ἡ ὁποία ὀνομάσθηκε *Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία*, κυκλοφόρησε στὰ 1979 μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Ἀδαμ. Ἀνεστίδη καὶ κατόπιν προετοιμασίας δύο ἐτῶν³⁸.

Ἡ ἔκδοση τῆς σειρᾶς *Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία* ἦταν ἐτήσια καὶ αὐτοτελής, ἀλλὰ ἀπετέλεσε παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*. Ἔτσι, τὴν περίοδο 1979-1994 ἐκδόθηκαν ὀκτὼ τόμοι, καλύπτοντας τὴν ἑλληνικὴ θεολογικὴ παραγωγὴ τῶν ἐτῶν 1977-1984. Μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς ἐν λόγῳ σειρᾶς καθίσταται σαφὴς ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη παραγωγὴ τῶν θεολογικῶν ἔργων, καὶ ἰδιαίτερα τῶν πατρολογικῶν, γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ διαρκῆ αὐξηση τῶν σελίδων τῶν

37. Πρόκειται γιὰ τὸ περιοδικὸ *Bulletin analytique de bibliographie hellénique* τοῦ Institut Français d'Athènes, τὸ ὁποῖο κατέγραφε τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφικὴ παραγωγὴ τῆς περιόδου 1940-1978 (τὰ ἔτη 1940-1948, καλύπτονται ἀπὸ τὰ τεύχ. 1-9). Ἡ σειρά συνεχίσθηκε τὴν περίοδο 1981-1985 μὲ τὸν τίτλο *Bulletin signalétique de bibliographie hellénique*.

38. Ἀδαμ. Στ. Ἀνεστίδης, «Εἰσαγωγικά», *Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριον...*, ὁ.π., 1998, σ. 17.

τόμων. Πράγματι, ενώ ο πρώτος τόμος είχε έκταση 294 σελίδων, ο τελευταίος τόμος έφτασε τις 1123 σελίδες. Το γεγονός αυτό ώθησε τον έπιμελητή της σειράς Άδαμ. Άνεστίδη να αξιοποιήσει έπί δύο ακαδημαϊκά έτη (1989-1990 και 1990-1991) μία ομάδα 27 φοιτητών από τα μαθήματα της Βυζαντινής Παλαιογραφίας και Διπλωματικής του Ιστορικού Τομέα της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ώστε ο όγδοος τόμος της σειράς να είναι αρτιότερος των προγενεστέρων³⁹.

Αναντιλέκτως, ή ύπαρξη ειδικού τμήματος στο όποιο ταξινομήθηκαν τα πατρολογικά μελετήματα, ήδη από τον πρώτο τόμο (τμήμα Β', σσ. 16-47), καθιστά αυταπόδεικτη τη συμβολή της *Έλληνικής Θεολογικής Βιβλιογραφίας* στο γνωστικό αντικείμενο της Πατρολογίας. Μάλιστα, ή διεύρυνση των ταξινομικών τάξεων στον όγδοο τόμο καθιστά εύκολο τον έντοπισμό ακόμη και εκείνων των μελετημάτων, τα όποια έντάσσονται είτε σε παρεμφερή της Πατρολογίας γνωστικά αντικείμενα είτε ταξινομούνται στις λεγόμενες βοηθητικές έπιστήμες.

Δυστυχώς, ή αντικατάσταση του Κων. Μπόνη στη διεύθυνση του περιοδικού *Θεολογία* από τον Ευάγγελο Θεοδώρου στα 1982 σήμανε το τέλος της *Έλληνικής Θεολογικής Βιβλιογραφίας*, όπως συνέβη και με τη σειρά *Άρχειον Περιοδικού Θεολογία*. Οι άλλεπάλληλες εκθέσεις-αιτήσεις του έπιμελητού της σειράς Άδαμ. Άνεστίδη προς τον νέο διευθυντή του περιοδικού *Θεολογία* δέν στάθηκαν ικανές να ανατρέψουν την απόφαση για άναστολή της σειράς⁴⁰.

5. Τα συνέδρια

Η συμβολή του περιοδικού *Θεολογία* στην Πατρολογία καθίσταται έμφανής και από τη διοργάνωση και κάλυψη έπιστημονικών συνεδρίων. Συγκεκριμένα, το Α' Διεθνές Έπιστημονικό Συνέδριο για τα 100 χρόνια του περιοδικού *Θεολογία*, το όποιο διεξήχθη στην Αθήνα την περίοδο 11-14 Οκτωβρίου 2023, άν και είχε ως γενικό τίτλο «Η Όρθόδοξη Θεολογία έν πορεία στην “άλλη πραγματικότητα” της ύστερης

39. Ό.π., σσ. ζ'-η'.

40. Ό.π., σ. 18.

νεωτερικότητας», ἐν τούτοις περιελάμβανε καὶ ἄλλα θέματα. Πράγματι, ἀπὸ τὸ πρόγραμμα καὶ τὰ Πρακτικά, τὰ ὅποια δημοσιεύθηκαν στὰ τεύχη 1-3 τοῦ 95ου τόμου (2024), πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ τίτλος τῆς Α΄ Συνεδρίας ἦταν: «Διαβάζοντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὴν πατερικὴ παράδοση στὶς μέρες μας». Ἀναλυτικώτερα, ἡ ἐν λόγω συνεδρία περιελάμβανε τρεῖς εἰσηγήσεις καθαρὰ πατρολογικοῦ περιεχομένου⁴¹. Κάτι ἀντίστοιχο συνέβη καὶ στὸ Β΄ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία, τὸ ὁποῖο διεξήχθη στὴ Θεσσαλονίκη τὴν περίοδο 29 Σεπτεμβρίου-1 Ὀκτωβρίου 2025. Τὰ ἐν λόγω συνέδρια ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ περιοδικὸ Θεολογία δὲν προβάλλει μόνον τὶς εἰσηγήσεις πατρολογικοῦ περιεχομένου ἄλλων συνεδρίων, ἀλλὰ ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια γραμμὴ καὶ στὰ δικά του συνέδρια. Ἀλλὰ ἂς πάρουμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ἡ κάλυψη διεθνῶν συνεδρίων πατρολογικοῦ περιεχομένου ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Θεολογία ἀπετέλεσε μία ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες, ἂν ὅχι τὴ μοναδική πηγὴ σχετικῆς πληροφόρησης στὶς παλαιότερες ἐποχές, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονταν ἀπὸ τὰ αὐξημένα οἰκονομικὰ προβλήματα καὶ τὴν ἔλλειψη εὐκολῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ ἐξωτερικόν. Συγκεκριμένα, μέσα στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ βρίσκουμε πληροφορίες γιὰ τὰ Συνέδρια τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Πατρολογικῶν Μελετῶν (AIEP/IAPS) μὲ ἔδρα τὸ Παρίσι. Πράγματι, πρῶτος ὁ Σοφ. Δ. Λώλης εἶχε ἀναφερθεῖ στὸ πρῶτο Διεθνὲς Συνέδριο τῆς AIEP/IAPS, τὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα στὴν Ὁξφόρδη τὴν περίοδο 24-28 Σεπτεμβρίου 1951⁴². Στὴ συνέχεια ὁ –ἐπὶ πολλὰ ἔτη μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς AIEP/IAPS– Ἡλίας Μουτσούλας φρόντιζε γιὰ τὴν τακτικὴ ἐνημέρωση τῆς ἐλληνόφωνης θεολογικῆς κοινότητος γιὰ τὰ Διεθνή Συνέδρια Πατρολογικῶν Μελετῶν, τὰ ὅποια διοργάνωνε ἡ προαναφερόμενη Ἑνωσις. Ἔτσι, κάλυψε μὲ κείμενά του ὁκτὼ ἀπὸ τὰ ἐν λόγω συνέδρια. Συγκεκριμένα, ἀπὸ τὸ 4ο τοῦ 1963 ἕως

41. Πρόκειται γιὰ τὶς ἀκόλουθες: S. Mainoldi, "The ultimate theomachia: Patristics struggle against Gnosticism as a key of understanding contemporary integral trans-humanism", *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 73-84. P. Gavriluk, "Three twentieth-century ...", ὁ.π., σσ. 85-94. P. Ladoucer, "Tradition, Patristic Theology and traditionalism in modern Orthodoxy", *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 95-114.

42. Σοφ. Δ. Λώλης, «Τὸ ἐν Ὁξφόρδῃ πρῶτον Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Μελετῶν», *Θεολογία* 23, 1 (1952), σσ. 149-151.

καὶ τὸ 15ο τοῦ 2007⁴³. Ὁ Ἡλ. Μουτσούλας ἀναφέρθηκε καὶ σὲ πέντε ἀκόμη Διεθνῇ Πατρολογικὰ Συνέδρια. Τὰ τέσσερα ἀπὸ αὐτὰ εἶχαν ὡς θέμα τους τὸν ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης καὶ τὸ πέμπτο τὸν Μ. Ἀθανάσιο⁴⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, στὸν 50ὸ τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* περιλαμβάνονται τρία κείμενα-ἀναφορὲς στὸ Διεθνὲς Συνέδριο Ἀγ. Βασιλείου, τὸ ὁποῖο εἶχε ξεκινήσει τὶς ἐργασίες του στὸ Τορόντο τὴν Κυριακὴ 10 Ἰουνίου 1979 γιὰ νὰ λήξει τὴν Πέμπτη 14 Ἰουνίου 1979, μὲ ἀφορμὴ τοὺς δεκαῆξι αἰῶνες ἀπὸ τὴν κοίμηση τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὁ Κων. Μπόνης ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἀναφέρθηκε στὸ γεγονό⁴⁵. Μάλιστα, στὸ κείμενό του περιλαμβάνονται καὶ αὐτοῦσι οἱ χαριετισμοὶ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου καὶ τοῦ Πάπα Ἰωάννου-Παύλου Β'. Ἀμέσως μετὰ ἀκολουθεῖ ἡ εἰσήγησή του στὸ Συνέδριο⁴⁶. Τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἐν λόγω συνέδριο ἀποτελεῖ μία συνοπτικὴ καταγραφὴ τῶν ὅσων ἔλαβαν χώρα

43. Ἡλ. Δ. Μουτσούλας, «Δ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (16-21 Σεπτεμβρίου 1963)», *Θεολογία* 35, 1 (1964), σσ. 159-162· «ΣΤ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 6-11 Σεπτεμβρίου 1971)», *Θεολογία* 42 (1971), σσ. 800-801· «Ζ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 8-13 Σεπτεμβρίου 1975)», *Θεολογία* 46, 4 (1975), σσ. 917-919· «Η' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 3-8 Σεπτεμβρίου 1979)», *Θεολογία* 50, 4 (1975), σσ. 1055-1057· «Θ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 5-10 Σεπτεμβρίου 1983)», *Θεολογία* 55, 2 (1984), σσ. 536-538· «Ι' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη 24-29 Αὐγούστου 1987)», *Θεολογία* 59, 2 (1988), σσ. 380-382· «ΙΑ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη 19-24 Αὐγούστου 1991)», *Θεολογία* 63, 2 (1992), σσ. 349-352· «Δέκατον πέμπτον Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Μελετῶν», *Θεολογία* 78, 2 (2007), σσ. 797-800.

44. Ἡλ. Δ. Μουτσούλας, «Διεθνὲς πατρολογικὸν Συνέδριον περὶ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης (Chevetogne τοῦ Βελγίου, 22-26 Σεπτεμβρίου 1969)», *Θεολογία* 42 (1971), σσ. 796-800· Ἡλ. Δ. Μουτσούλας, «Ε' Διεθνὲς Συνέδριον Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης (Paderborn, 6-10 Σεπτεμβρίου 1982)», *Θεολογία* 54, 1 (1983), σσ. 184-187· Ἡλ. Δ. Μουτσούλας, «Η' Διεθνὲς Συνέδριον Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης (Mainz, 14-18 Σεπτεμβρίου 1998)», *Θεολογία* 70, 1 (1999), σσ. 156-157· Ἡλ. Δ. Μουτσούλας, «Θ' Διεθνὲς Πατρολογικὸν Συνέδριον Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης», *Θεολογία* 72, 1 (2001), σσ. 401-405· Ἡλ. Δ. Μουτσούλας, «Διεθνὲς πατρολογικὸν Συνέδριον ἐπὶ τῇ 16ῃ ἑκατονταετηρίδι τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, 373-1973 (Chantilly, 23-25 Σεπτεμβρίου)», *Θεολογία* 44, 3-4 (1973), σσ. 813-814.

45. Κων. Μπόνης, «Τὸ ἐν Τορόντο τοῦ Καναδᾶ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸν Συμπόσιον εἰς μνήμην τοῦ Μεγάλου Βασιλείου», *Θεολογία* 50, 3 (1979), σσ. 473-484.

46. Κων. Μπόνης, "Basil the Theologian", *Θεολογία* 50, 3 (1979), σσ. 485-501.

κατὰ τὴ διάρκειά του⁴⁷. Τέλος, τὸ τρίτο ἀναφέρεται στὴ σχέση τῶν –οὕτω λεγομένων– Βασιλειανῶν Ρωμαιοκαθολικῶν μοναχῶν καὶ στὴ σχέση τους μὲ τὸ ἐν λόγῳ συνέδριο⁴⁸.

Ὁ Παν. Β. Πάσχος ἀναφέρθηκε στὸ 5ο Παναυστραλιανὸ Συνέδριο τῆς Ἑλληνορθόδοξου Νεολαίας, τὸ ὁποῖο διοργανώθηκε στὴν Ἀδελαΐδα ἀπὸ τὴν Κυριακὴ 29 Σεπτεμβρίου ἕως τὴν Τετάρτη 2 Ὀκτωβρίου 1991⁴⁹. Πρόκειται γιὰ ἓνα συνέδριο ποὺ διοργανώνεται ἀνὰ διετία ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας. Ἡ ἐν λόγῳ διοργάνωση τοῦ 1991 εἶχε ὡς θέμα τῆς «Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κ' ἐμεῖς».

Τέλος, δὲν εἶναι ἥσσονος σημασίας οἱ ἀναφορὲς τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* στὶς πατρολογικοῦ περιεχομένου εἰσηγήσεις σὲ συνέδρια γενικοῦ ἢ ἄλλου εἰδικοῦ θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, καθὼς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν γίνονται γνωστὲς ἀξιόλογες μελέτες, οἱ ὁποῖες σὲ διαφοροετική περίπτωση δὲν θὰ ἦταν ἰδιαίτερος εὐκολο νὰ ἐντοπισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀσχολούμενους μὲ θέματα πατρολογικοῦ περιεχομένου.

6. Εὐρετήριο τόμων Α' (1923)-Ε' (1989)

Τὸ πλῆθος τῶν μελετημάτων ποὺ περιέχονται στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* γρήγορα κατέστησαν ἐπιτακτικὴ τὴν εὐρετηρίασή τους, ὥστε νὰ γίνει εὐκολώτερη ἡ χρῆση τους ἀπὸ τοὺς θεολόγους καὶ λοιποὺς ἀναγνώστες του. Στὴν προοπτικὴ αὐτῇ, ἡ πρώτη προσπάθεια εὐρετηρίασης τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* ἔγινε τὸ 1963 ἀπὸ τὸν Σωτ. Ἀθ. Ρουμελιώτη, ὁ ὁποῖος κάλυψε τὴν περίοδο 1923-1962⁵⁰. Ἀκολούθησε τὸ 1973 ἡ ἀναδημοσίευση τῶν περιεχομένων τῶν πενήντα πρώτων τόμων τοῦ περιοδικοῦ, σὲ ἄρθρο τοῦ Κων. Γ. Μπόνη⁵¹. Μάλιστα, στὸ ἀνάτυπο

47. "A Report on the St. Basil Symposium", *Θεολογία* 50, 4 (1979), σσ. 1048-1050.

48. "The Basilian Fathers – The St. Basil Symposium", *Θεολογία* 50, 4 (1979), σσ. 1051-1054.

49. Παν. Β. Πάσχος, «"Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κ' ἐμεῖς". Ε' Παναυστραλιανὸ Συνέδριο τῆς Ἑλληνορθόδοξου Νεολαίας (Ἀδελαΐδα, 29 Σεπτεμβρίου-2 Ὀκτωβρίου 1991)», *Θεολογία* 62, 4 (1991), σσ. 860-865.

50. Σωτ. Ἀθ. Ρουμελιώτης, *Βιβλιογραφικὸν εὐρετήριον πραγματειῶν: Ἐπιστημονικὸ περιοδικό «Θεολογία», 1923-1962*, χ.ἐ., Ἀθήνα 1963.

51. Κων. Γ. Μπόνης, «Εὐκλεῆς πεντηκονταετηρὶς τῶν περιοδικῶν "Ἐκκλησία" καὶ "Θεολογία"», *Θεολογία* 44, 3-4 (1973), σσ. 449-512.

του ἑν λόγω ἄρθρου ὁ συγγραφέας του προσέθεσε καὶ ταξινομικοὺς πίνακες (πραγματειῶν κατὰ συγγραφεῖς, πραγμάτων, ἱστορικῶν προσώπων, κυρίων ὀνομάτων, τοπωνυμίων καὶ ἄλλων λέξεων), μὲ σκοπὸ τὴν καλύτερη πρόσβαση στὰ κύρια θέματα τῶν ἄρθρων τοῦ περιοδικοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καλύφθηκε στοιχειωδῶς καὶ ἡ εὐρετηρίαση τῆς περιόδου 1963-1973.

Ἡ δεύτερη καὶ πληρέστερη, ἕως σήμερα, προσπάθεια εὐρετηρίασης τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* ἔγινε στὰ 1998 ἀπὸ τὸν εἰδικὸ τοῦ εἵδους Ἀδαμ. Στ. Ἀνεστίδη, ὁ ὁποῖος εὐρετηρίασε τοὺς ἐξήντα πρῶτους τόμους τοῦ περιοδικοῦ, καλύπτοντας τὴν περίοδο 1923-1989⁵². Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐκδότης τοῦ ἐν λόγω εὐρετηρίου δὲν ἀναγράφεται, οὔτε στὴ σελίδα τίτλου οὔτε σὲ κάποιο ἄλλο σημεῖο τοῦ τόμου, κατὰ τὴν ἀποψή μας δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀπορρίψει ὡς ἐκδότῃ του τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* καί, κατὰ συνέπεια, νὰ μὴν τὸ συμπεριλάβει στὶς αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις-παραρτήματα τοῦ περιοδικοῦ⁵³. Πιστεύουμε ὅτι εἶναι περιττὸ νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ σημασία τοῦ ἐν λόγω εὐρετηρίου στὴ μελέτη τῆς Πατρολογίας, καθὼς θεωροῦμε ὅτι ἡ χρησιμότητά του εἶναι αὐταπόδεικτη.

7. Ἐπιλεγόμενα

Μέσα ἀπὸ τὴν πραγμάτευση τοῦ θεματός μας θεωροῦμε ὅτι τεκμηριώθηκε ἐπαρκῶς ὁ ἰσχυρισμὸς ποὺ διατυπώσαμε στὴν εἰσαγωγὴ τῆς παρούσας μελέτης, ὅτι ἀπὸ τὸ 1923 ἕως σήμερα τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* ἀπετέλεσε φυτῶριο θεολογικῆς ἔρευνας καὶ προβολῆς τῆς θεολογικῆς σκέψεως, ἐνῶ μὲ τὴν προβολὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμ-

52. Ἀδαμ. Στ. Ἀνεστίδης, *Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριον...*, ὁ.π. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παραπάνω ἔργο, ὁ Ἀδαμ. Ἀνεστίδης εἶναι ὁ συντάκτης τῶν εὐρετηρίων πολλῶν περιοδικῶν (*Ἐκκλησία, Ἐφημέριος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, Νέος Ποιμὴν*, κ.λπ.).

53. Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἐξωφύλλου καὶ τῆς σελίδας τίτλου παρατίθεται ἡ ἐπιγραφή «Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἐκδότη τοῦ τόμου. Κατὰ τὴν ἀποψή μας ἡ ἐν λόγω ἀναγραφὴ δὲν ἀναφέρεται στὸν ἐκδότη, ἀλλὰ τονίζει τὴν πνευματικὴ φροντίδα τῆς καθ' Ἑλλάδα Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἄλλωστε συνδέθηκε μὲ τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* ἀπὸ τὴν ἵδρυσή του.

ματείας συνέβαλε άποφασιστικά στην κατανόηση του πατερικού ύποβάθρου της Όρθόδοξης θεολογίας.

Πράγματι, επί έναν αιώνα σημαντικώτατοι Έλληνες και ξένοι θεολόγοι, ασχολούμενοι με την Πατρολογία αλλά και με έτερα γνωστικά αντικείμενα, έχουν καταθέσει στο περιοδικό *Θεολογία* τὰ μελετήματά τους με θέμα τή Χριστιανική Γραμματεία. Ταυτόχρονα, ή κάλυψη των πατρολογικών συνεδρίων έδωσε και δίνει τή δυνατότητα πληροφόρησης των σχετικών με την Έκκλησιαστική Γραμματεία εισηγήσεων σε έπιστημονικές διοργανώσεις, είτε άκραιοφώς πατρολογικού είτε ευρύτερου θεολογικού περιεχομένου. Τόν ίδιο στόχο έχει και ή παράθεση βιβλιογραφικών πληροφοριών, γενικά για τις θεολογικού περιεχομένου έκδόσεις, αλλά και ειδικώτερα για τις πατρολογικές μελέτες, καθώς πρόκειται για πληροφορίες που προσφέρουν ιδιαίτερη βοήθεια για τους έπιστήμονες του χώρου. Στόν τομέα αυτό μοναδική ήταν ή έτήσια έκδοση της *Έλληνικής Θεολογικής Βιβλιογραφίας*, ως παράρτημα του περιοδικού, καθώς με τόν τρόπο αυτό παρεχόταν ή άπαραίτητη για τὰ τεκταινόμενα στόν χώρο πληροφόρηση, τόσο στους ειδικούς όσο και στο ευρύτερο κοινό.

Στά παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε τις λοιπές αυτότελες εκδόσεις του περιοδικού, οι όποιες συνέβαλαν και αυτές στην ανάπτυξη του γνωστικού αντικειμένου της Πατρολογίας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για την έκδοση της σειράς *Άρχειον Περιοδικού «Θεολογία»*, ή όποια ήταν καθαρά πατρολογικού περιεχομένου, αλλά και του *Εύρετηρίου τόμων Α' (1923)-Ε' (1989)*. Έλπίζουμε ότι τὸ παρόν κείμενο θα άποτελέσει άφορμή για τή σύνταξη ενός γενικού εύρετηρίου (1923-2025), αλλά και ενός έξειδικευμένου, τὸ όποιο θα περιλαμβάνει τὰ πατρολογικού περιεχομένου άρθρα που δημοσιεύθηκαν έως σήμερα στο περιοδικό *Θεολογία*, έτσι ώστε να άποτελέσει πολύτιμο βοήθημα όσων ασχολούνται με την Πατρολογία.

Άπό τὰ όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, θεωρούμε ότι καθίσταται σαφής και αναντίρρητη ή σημαντικώτατη συμβολή του περιοδικού *Θεολογία*, τόσο στην όμώνυμη έπιστήμη όσο και στο έξειδικευμένο γνωστικό αντικείμενο της Πατρολογίας. Έχοντας αυτά ύπ' όφιν εύχόμαστε τὸ περιοδικό να συνεχίσει άπρόσκοπτα τὸ έπιστημονικό έργο του εις τὸ διηνεκές.

8. Βιβλιογραφία

8.1 Έλληνική

- Άνεστίδης Ἀδαμάντιος Στ., *Θεολογία: Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν: Εὐρετήριο τῶν Α΄ (1923)-Ε΄ (1989)*, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1998.
- Άνεστίδης Ἀδαμάντιος Στ., «Εἰσαγωγικά», στό: *Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία*. τ. 8. *Βιβλιογραφία ἔτους 1984 καὶ παραλειπόμενα ἀπὸ τοῦ 1977: Βιβλιογραφία τῆς Θεολογίας καὶ τῶν βοηθητικῶν τῆς ἐπιστημῶν* [Παράρτημα περιοδικοῦ *Θεολογία*], Ἀθήνα 1994.
- Γιέβτις Ἀθανάσιος, *Ὅσιος Ἰουστίνου Πόποβιτς: Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, μετάφρ. Γ. Ἰ. Ἀβραμόπουλος, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2023.
- Δημητρόπουλος Παναγιώτης Χ., «Χρήστου, Παναγιώτης», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεΐα* 12 (1968), σσ. 167-169.
- Θεοδώρου Εὐάγγελος Δ., «Τί θὰ ἔλεγεν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος γιὰ τοὺς σημερινοὺς Οἰκουμενικοὺς διαλόγους», *Θεολογία* 79, 1 (2008), σσ. 5-22.
- Θεοδώρου Εὐάγγελος Δ., «Ἡ οἰκολογικὴ εὐαισθησία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων», *Θεολογία* 72, 1 (2001), σσ. 7-29.
- Θεοδώρου Εὐάγγελος Δ., «Ἡ Αἰσθητικὴ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τοῦ Μεγάλου», *Θεολογία* 66, 3 (1995), σσ. 385-413.
- Θεοδώρου Εὐάγγελος Δ., «Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες καὶ τὸν ἅγιο Αὐγουστῖνο», *Θεολογία* 65, 4 (1994), σσ. 625-658.
- Θεοδώρου Εὐάγγελος Δ., «Τὸ ὁδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας ἐξ ἐπόψεως Λειτουργικῆς (Β΄)», *Θεολογία* 61, 1-2 (1990), σσ. 120-143.
- Καρμίρης Ἰωάννης, «Πόποβιτς, Ἰουστίνος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεΐα* 10 (1968), σσ. 548-549.
- Κρικῶνης Δημήτριος Ἰ., «Ἡ ἀτομικὴ μελέτη (κατ' ἰδίαν ἀνάγνωση) καὶ χρῆση τῆς Ἀγίας Γραφῆς κατὰ τοὺς Καππαδόκες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 85, 2 (2014), σσ. 317-338.
- Κρικῶνης Δημήτριος Ἰ., «Ἡ θεολογικὴ σημασία καὶ ἀξιολόγηση τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰδικὰ κατὰ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 81, 3 (2010), σσ. 29-43.
- Κρικῶνης Δημήτριος Ἰ., «Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς τιμῆς καὶ προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ οἱ ἀντιλήψεις

- τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἔναντι τῆς Εἰκονομαχίας», *Θεολογία* 67, 1 (1996), σσ. 58-108.
- Κρικιώνης Δημήτριος Ἰ., „Die Entwicklung des Gottesbegriffes bei Schelling“, *Θεολογία* 34, 3 (1963), 390-411 καὶ 35, 1-4 (1964): σσ. 124-146, 305-318, 442-459, 628-645.
- Λαμπρινάκος Θεόκλητος π., «Χρυσόστομος ὁ Σαββάτος, Μητρ. Μεσσηνίας (2007)», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 12 (2015), σσ. 579-581.
- Λώλης Σοφοκλῆς Δ., «Τὸ ἐν Ὁξφόρδῃ πρῶτον Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Μελετῶν», *Θεολογία* 23, 1 (1952), σσ. 149-151.
- Μαράς Ἀναστάσιος Γ., *Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία: Ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως σήμερα*, Ἀντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2012.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Δέκατον πέμπτον Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Μελετῶν», *Θεολογία* 78, 2 (2007), σσ. 797-800.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Θ' Διεθνὲς Πατρολογικὸν Συνέδριον Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης», *Θεολογία* 72, 1 (2001), σσ. 401-405.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Ἡ Διεθνὲς Συνέδριον Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης (Paderborn, 14-18 Σεπτεμβρίου 1998)», *Θεολογία* 70, 1 (1999), σσ. 156-157.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Henri de Lubac, (1896-1991)», *Θεολογία* 63, 1 (1992), σσ. 176-180.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «ΙΑ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδῃ 19-24 Αὐγούστου 1991)», *Θεολογία* 63, 2 (1992), σσ. 349-352.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Ι' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδῃ 24-29 Αὐγούστου 1987)», *Θεολογία* 59, 2 (1988), σσ. 380-382.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Ε' Διεθνὲς Συνέδριον Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης (Paderborn, 6-10 Σεπτεμβρίου 1982)», *Θεολογία* 54, 1 (1983), σσ. 184-187.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Θ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδῃ, 5-10 Σεπτεμβρίου 1983)», *Θεολογία* 55, 2 (1984), σσ. 536-538.

- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Η' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 3-8 Σεπτεμβρίου 1979)», *Θεολογία* 50, 4 (1975), σσ. 1055-1057.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Ζ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 8-13 Σεπτεμβρίου 1975)», *Θεολογία* 46, 4 (1975), σσ. 917-919.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Διεθνὲς πατρολογικὸν Συνέδριον ἐπὶ τῇ 16ῃ ἑκατονταετηρίδι τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, 373-1973 (Chantilly, 23-25 Σεπτεμβρίου)», *Θεολογία* 44, 3-4 (1973), σσ. 813-814.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «ΣΤ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (Ὁξφόρδη, 6-11 Σεπτεμβρίου 1971)», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 800-801.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Διεθνὲς πατρολογικὸν Συνέδριον περὶ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης (Chevetogne τοῦ Βελγίου, 22-26 Σεπτεμβρίου 1969)», *Θεολογία* 42, 1 (1971), σσ. 796-800.
- Μουτσούλας Ἡλίας Δ., «Δ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν (16-21 Σεπτεμβρίου 1963)», *Θεολογία* 35, 1 (1964), σσ. 159-162.
- Μπαλάνος Δημήτριος Σ., «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος (1827-1875)», *Θεολογία* 1, 1-2 (1923), σσ. 41-67 καὶ 180-217.
- Μπελέζος Κωνσταντῖνος, «Θεοδώρου, Εὐάγγελος», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 8 (2013), σσ. 163-164.
- Μπελέζος Κωνσταντῖνος, «Κρικῶνης, Χρῖστος Θ.», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 10 (2013), σ. 297.
- Μπικάκης Ἀντώνης, «Μέγεντορφ, Ἰωάννης» *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (2014), σ. 297.
- Μπόνης Κωνσταντῖνος Γ., «Τὸ ἐν Τορόντο τοῦ Καναδᾶ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸν Συμπόσιον εἰς μνήμην τοῦ Μεγάλου Βασιλείου», *Θεολογία* 50, 3 (1979), σσ. 473-484.
- Μπόνης Κωνσταντῖνος Γ., «Basil the Theologian», *Θεολογία* 50, 3 (1979), σσ. 485-501.
- Μπόνης Κωνσταντῖνος Γ., *Χριστιανικὴ Γραμματεία: Ἦτοι φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τόμ. 1: Οἱ λεγόμενοι Ἀποστολικοὶ Πατέρες*, [Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ *Θεολογία* 2], ἐκδ. Περιοδικὸ *Θεολογία*, Ἀθήνα 1977.

- Μπόννης Κωνσταντίνος Γ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν* (96-325 μ.Χ.), [Ἀρχεῖον Περιοδικοῦ Θεολογία, 1], ἐκδ. Περιοδικὸ Θεολογία, Ἀθήνα 1974.
- Μπόννης Κωνσταντίνος Γ., «Εὐκλεῆς πεντηκονταετηρίς τῶν περιοδικῶν “Ἐκκλησία” καὶ “Θεολογία”», *Θεολογία* 44, 3-4 (1973), σσ. 449-512.
- Μπρατσιώτης Παναγιώτης Ἰω., «Μιὰ τεσσαρακονταετία (1923-1963)», *Θεολογία* 40 (1969), σσ. 16-18.
- Νάσιος Ἀντώνιος, «Μουτσούλας, Ἡλίας», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (2014), σσ. 401-402.
- Νάσιος Ἀντώνιος, «Μπαλάνος, Δημήτριος», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (2014), σσ. 404-405.
- Νάσιος Ἀντώνιος, «Μπόννης, Κωνσταντίνος», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 11 (2014), σσ. 414-415.
- Νάσιος Ἀντώνιος, «Μουτσούλας, Ἡλίας», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 12 (2015), σσ. 167-168.
- Παπαδόπουλος Χρυσόστομος Α., Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος: Ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1934, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 32000*.
- Παπαμιχαὴλ Γρηγόριος, «Θεολογία», *Θεολογία* 1 (1923), σσ. 5-6.
- Πάσχος Παντελῆς Β., «“Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κ’ ἐμεῖς”. Ἐ Παν-αυστραλιανὸ Συνέδριο τῆς Ἑλληνορθοδόξου Νεολαίας (Ἀδελαΐδα, 29 Σεπτεμβρίου - 2 Ὀκτωβρίου 1991)», *Θεολογία* 62, 4 (1991), σσ. 860-865.
- Πόποβιτς Ἰουστίνος, «Ἡ γνωσιολογία τοῦ Ἀγίου Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου», μετάφρ. Ἀθανάσιος Γιέβτιτς, *Θεολογία* 38, 3 (1967), σσ. 386-407.
- Ρουμेलιώτης Σωτήριος Ἀθ., *Βιβλιογραφικὸν εὐρετήριον πραγματειῶν: Ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ Θεολογία, 1923-1962*, χ.ἐ., Ἀθήνα 1963.
- Σαββάτος Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Ὁ ἀνέκδοτος “Ἀντιρρητικὸς κατὰ Βέκκου” λόγος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Β’ τοῦ Κυπρίου καὶ τό “Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος” ἔργο του», *Θεολογία* 74, 1 (2003), σσ. 153-197.
- Σαββάτος Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Συζητήσεις στὸ ΙΓ’ αἰῶνα γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς φράσης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ “καὶ προβολεὺς διὰ Λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος”», *Θεολογία* 68, 1-2 (1997), σσ. 197-211.

- Σαββάτος Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Χρήσις καὶ “παράχρησις” χωρίων τοῦ Μεγ. Βασιλείου εἰς τὰς συζητήσεις περὶ *filioque*», *Θεολογία* 67, 1 (1996), σσ. 157-174.
- Σαββάτος Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Ἀναφορὲς κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα στὸ Βυζάντιο γιὰ ἀλλοιώσεις ἔργων καὶ χωρίων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης», *Θεολογία* 66, 1 (1995), σσ. 112-126.
- Σαββάτος Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας, «Ἡ τριαδολογικὴ ὁρολογία τοῦ Ἱππολύτου Ρώμης καὶ τὸ θεολογικὸ περιεχόμενον αὐτῆς», *Θεολογία* 61, 4 (1990), σσ. 698-712.
- Στεφανῆς Ἰωάννης Ἐ., *Ἅγια καὶ βέβηλα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς: Ἑρμηνευτικὸ λεξικὸ θρησκευτικῆς ὁρολογίας*, ἐκδ. Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν/Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2020.
- Τσιανικλίδης Δημήτριος Ἰ., «Μνήμη Χριστοῦ Θ. Κρικῶνη», *Θεολογία* 91, 3 (2020), σσ. 287-292.
- Φιλιππίδης Χρῦσανθος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, «Πρόλογος», *Θεολογία* 19 (1940), σ. 3.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Ἀναφορὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ ἱ. Χρυσόστομου γιὰ τὸν ρεαλισμὸ τῆς θ. Εὐχαριστίας καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς ἱ. Ἐξομολογήσεως», *Θεολογία* 82, 1 (2011), σσ. 47-64.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Αὐγουστίνος Ἱππῶνος († 430). Ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας τῆς Δύσεως», *Θεολογία* 79, 2 (2008), σσ. 459-525.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Θεοδώρητος Κύρου (+-) 460», *Θεολογία* 77, 1 (2006), σσ. 103-163.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Θεόδωρος Μοψουεστίας (π. 352/3-428)», *Θεολογία* 75, 2 (2004), σσ. 543-590.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας θεολογεῖ ἑρμηνεύοντας καὶ ἑρμηνεύει θεολογώντας», *Θεολογία* 74, 2 (2003), σσ. 463-523.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος. Ἱεροκῆρυκας καὶ ἑρμηνευτὴς τοῦ “κεκρυμμένου βάθους” τῆς Γραφῆς», *Θεολογία* 68, 1-2 (1997), σσ. 134-170.
- Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Ἡ προέλευσις τῶν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων λόγων», *Θεολογία* 24, 1 (1953), σσ. 94-116.

Χρήστου Παναγιώτης Κ., «Ζωὴ ἀληθινὴ κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἱγνατίου τοῦ Θεοφόρου», *Θεολογία* 21, 4 (1950), σσ. 618-637 καὶ 22, 1 (1951), σσ. 82-107.

8.2 Ξενόγλωσση

“A Report on the St. Basil Symposium”, *Θεολογία* 50, 4 (1979), σσ. 1048-1050.

Balfour David, “The Works of Gregory the Sinaite”, *Θεολογία* 54, 1 (1983), σσ. 153-183.

Balfour David, “Saint Gregory of Sinai’s Life Story and Spiritual Profile”, *Θεολογία* 53, 1 (1982), σσ. 30-62.

Balfour David, “Saint Gregory the Sinaite: Discourse on the Transfiguration: First critical edition, with English translation and commentary”, *Θεολογία* 52, 4 (1981), σσ. 631-681.

Bulletin analytique de bibliographie hellénique (1940-1980).

Coman Jean G. «Esprit critique dans la littérature patristique», *Θεολογία* 44, 1-2 (1973), σσ. 263-277.

Coman Jean G., <https://www.idref.fr/059544279> [05.02.2025].

Fennell Nicholas, David Balfour. *An Englishman in the Eastern Orthodox Melting Pot*, https://www.academia.edu/35755540/DAVID_BAL_FOUR_AN_ENGLISHMAN_IN_THE_EASTERN_ORTHODOX_MELTING_POT [06.01.2025].

Gavrilyuk Paul, “Three Twentieth-Century Retrievals of Patristic Theology: Georges Florovsky, Vladimir Lossky, and Alexander Schmemmann”, *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 85-94.

Ladouceur Paul, “Tradition, Patristic Theology and traditionalism in modern Orthodoxy”, *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 95-114.

Mainoldi Sergio, “The Ultimate Theomachia: Patristics Struggle Against Gnosticism as a Key of Understanding Contemporary Integral Transhumanism”, *Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 73-84.

Meyendorff John, “The Basilian Fathers – The St. Basil symposium”, *Θεολογία* 50, 4 (1979), σσ. 1051-1054.

Meyendorff John, «L’origine de la controverse Palamite. La première lettre de Palamas à Akindynos», *Θεολογία* 25, 4 (1954), σσ. 602-613 καὶ 26, 1 (1955), σσ. 77-90.

- Meyendorff John, «Une lettre inédite de Grégoire Palamas à Akindynos», *Θεολογία* 24, 4 (1953), σσ. 557-582.
- Ware Kallistos, “Obituary David Balfour (1903-89)”, στó: Sophrony (Sakharov) (ἐπιμ.), *Striving for knowledge of God. Correspondence with David Balfour*, Stavropegic Monastery of St. John the Baptist, Essex 2016, σσ. 9-24.

SUMMARY

The Contribution of the Journal *Theologia* to Patrology

By Anastasios G. Maras, PhD
University Ecclesiastical Academy of Athens

The journal *Theologia*, since its founding in 1923 by the Archbishop of Athens Chrysostomos Papadopoulos, has been a hotbed of theological research and the promotion of theological thought. Among other things, it has contributed decisively to the study of the Fathers and their theological thought, contributing to the understanding of the Patristic background of Orthodox Theology.

More specifically, *Theologia* was an occasion for scientific research, providing a space for dozens of original unpublished articles on Patristics, which were published in its pages, both by reputable Greek and by influential foreign theologians. Indeed, great personalities of Patrology and Christian literature, such as Dim. S. Balanos, K. G. Bonis, El. D. Moutsoulas, Pan. K. Christou, St. G. Papadopoulos, J. Meyendorff and many others, published their texts in *Theologia*. Also, the presentation of scientific conferences, seminars and other scientific events in *Theologia* has been an opportunity to inform readers about relative to Patristics scientific events.

The contribution of *Theologia* was also significant through the publication of series, as supplements to the journal. Specifically, the second Editorial Director, Professor K. G. Bonis, for many years initiated the editorial series *Archeion Periodikou Theologia* (= Archive of the Journal *Theologia*),

which had a purely patrological content and covered the period from the first Christian years to 325 A.D. Additionally, the journal proceeded in 1977 to the publication of the *Greek Theological Bibliography*, which was broader and more complete than that which the journal had already included in its pages. Through the special tables of this bibliography, we are informed about the Greek production of articles and monographs on Patristics for the period 1977-1984.